

2/DEL 2

KULTUR

Gljus och ljud och vinge, kallvilt... Får man experimentera med patienter?

Gunnar Björling visar oss ännu en gång livets ljusgenombrutna mirakel

Gunnar Björling.

Teckning: H. HAGELSTAM

Gustava Björklund - mästematlagerska

Fascinerande studie över en kvinnas öde, men hur såg hennes kokkonst egentligen ut?

BOOK

Par Erik Wahlund: Demoiselle. Kokkonstutöverskan och restauratören Gustava Björklunds liv och verksamhet. 46 s. Utgiven av Lilla sällskapet.

● I kokkonstens historia spelar kvinnorna oftast en anonyml roll, trots att själva arbetet vid spis och spett varit relativt jämnt fördelat mellan könen. Generellt kan man dock hävda, att ju längre upp på samhällsstegen, desto fler män i köket. Kokkonsterna presiderade oftast i borgenhetens köksregioner, medan männen tog hand om hovets läckerheter. De kokar Maria

av Medici medtog till Frankrike - något som ibland påstås inledda den franska kokkonstens grandiosa epok som ännu inte är avslutad - var alltså inte kokkonst.

Den manliga dominansen förstärktes efter den franska revolutionen, då kokkonsten på allvar upphöjdes till Konst. Från Carême och med en tidig höjdpunkt i Escoffier och fram till fémotioleters Point och sjuttioleters Bouché har de stora alltså varit män. Först under det senaste decenniet har antalet kvinnliga mästematlagerskor ökat markant. Kanske är det om gastronomi som inte inom medeltiden var ett kvinnligt yrke i Peteraenska huset vid Munkbron i Stockholm (ungefär två år belägen och då min far hade en lägenhet i början av sextioaleten). "Hennes midaggar voro allmänt erkända för smaka, såll i tillredning som utseende, och hennes förrekommande sått visste att det bästa lämpa dem efter var och ens önskan", skriver Hagdahl uppskattande.

– men när det grillas på landet tar far från sin ljuvliga kokkossösa och sitt grillförkläde och förvandlas till röttseur.

CH EMIL HAGDAHL känner alla mästematlagerskor till, men minns i dag demoiselle Gustava Björklund? År 1847 utgav hon "Gustava Björklunds kokbok" som blev en stor framgång och utkom i flera upplagor och som på sin tid var mycket högt skattad, också av Hagdahl. Den riket titeln anger - ogifta Gustava Björklund var en högt uppskattad restauratör i Lilla sällskapets dåvarande lokaler i Peteraenska huset vid Munkbron i Stockholm (ungefär två år belägen och då min far hade en lägenhet i början av sextioaleten). "Hennes midaggar voro allmänt erkända för smaka, såll i tillredning som utseende, och hennes förrekommande sått visste att det bästa lämpa dem efter var och ens önskan", skriver Hagdahl uppskattande.

Per var hon då? Det har Erik Wahlund, eminent

kännare av svensk kokkonst och dess historia, försökt att reda på efter några månaders forskning i en rad av rikets viktigaste arkiv. Resultatet har blivit en vacker och stimulerande skrift, *Demoiselle. Kokkonstutöverskan Gustava Björklunds liv och verksamhet*.

Den utmärkt uttrymne ljuvliga Wahlund berättar också skilt om ett kvinnöde som kanske inte var helt otypiskt, men ändå något annorlunda - och dessutom bidra med såväl social- som kvinnohistoria. Han följer hennes levnad och hennes bana inom restaurangnärigen, men vi får också glimtar från hennes tidigare liv och av hennes strapatser som ensamstående mor - en belägenhet som på 1820-talet var inte lätt, mitt uttryckt.

ÄVEN OM BARNEN utackorderades när Gustava gjorde sina kulinariska läroplaner i ett privat kök, torde de ha varit en belastning - inte bara ekonomiskt, utan naturligtvis också med tanke på tidens moralkonventioner. Barn föga utanför äktenskapet betraktades med föga blida ögon. Det märkliga i sam-

manhanget är emellertid att Gustava skaffat en alldets speciell utrustning för matlagnen Karl XIV Johan, vilken uppmärksamhet den vackra Gustava, som såt serverade på Franska i Stockholm, och Djurgården. Huset Bernadottes många medlemmar hade som bantat en frisk aptit på att äta i den diskussioner till speciella skäl att hoppa över skållarna, eftersom hans stråla drottningen som klimat i Sverige och därför också befann sig i Frankrike.

Nåväl och trots allt - Gustava Björklund lyckades skaffa sig en gedigen insikt i kokkonstens grunder och arbetade sig till en civil karriär. Ändå dog hon i knappa omständigheter. Hennes lön, trots yrkeskvaliteterna, tycks ha varit låg. Hon hade också böcker för sin familj. Jag saknar bara en sak i denna fascinerande studie om en av våra mest intressanta kvinnor. Det är att Wahlund till ätterna till det ättan sammanhang.

MATS GELLERFELT

● Det har elakt sagts att den moderna medicinen har räddat filosofin - genom att skapa ämnet medicinsk etik. Filosoferna har - till sist - även brödat publik, i tjänster och betydelse i samhällsdebatten. Det har också, ämnet elakare, sagts att den värde att se hur och med Björlings syntaktiska egeninsjuga öbergränsspråk kunde köra fast. "Det är / och med allt / är det liksom / du, som din / röst / det är / och med allt /"

DEN 2 MARS 1960, fyra månader före sin död, skrev Björling den lilla dikten som Ekman låter avsluta urvalet. *Luft jord förg / ljud / ljud stols / Att är*

Det är knappast någon märkligt dikten, men den tecknar, med sina genitivspråk mot ljuset och sin inlevand till sig andlös och nästan mållösa slutrad på ett utomordentligt sätt Björlings livsacknaden och estetik. Dikten blir därmed en värdefull till en samling dikter där Björling ännu en gång har visat oss livets ljusgenombrutna mirakel.

TOM HEDLUND

● Det har elakt sagts att den moderna medicinen har räddat filosofin - genom att skapa ämnet medicinsk etik. Filosoferna har - till sist - även brödat publik, i tjänster och betydelse i samhällsdebatten. Det har också, ämnet elakare, sagts att den värde att se hur och med Björlings syntaktiska egeninsjuga öbergränsspråk kunde köra fast. "Det är / och med allt / är det liksom / du, som din / röst / det är / och med allt /"

DEN 2 MARS 1960, fyra månader före sin död, skrev Björling den lilla dikten som Ekman låter avsluta urvalet. *Luft jord förg / ljud / ljud stols / Att är*

Det är knappast någon märkligt dikten, men den tecknar, med sina genitivspråk mot ljuset och sin inlevand till sig andlös och nästan mållösa slutrad på ett utomordentligt sätt Björlings livsacknaden och estetik. Dikten blir därmed en värdefull till en samling dikter där Björling ännu en gång har visat oss livets ljusgenombrutna mirakel.

TOM HEDLUND

studien från Helsingforsdoctinen, som reglerat verksamhet som denna. Kunde den ge någon vägledning?

Vi kunde tillsammans konstatera att den kategorisk kräver att försökspersoner ska tillförordas den bästa kliniska utrustningen. Men tas detta på allvar så omöjligt är ju läkemedelsutvärderingen. Det är ju själva poängen, att försök som detta, att några patienter får en ny och icke utprovad drog i stället för den etablerade. Och doktrinen om *ju reglera* verksamhet som denna.

Det sägs också i Helsingforsdoctinen att hänsyn tas till forsknings- eller samhällsintresset aldrig får överhanden över försökspersonens intresse. Kunde man göra gällande att det i detta fall låg i försökspersonens intresse att vara med? Kunde man hävda att risken i på 500 att bli dödad av den nya medicinen vägs upp av det stora uttrycket i den nya medicinen sannolikt var en smula "vassare" än den gamla?

DET VISADE SIG SVART att det inte var enkligt utövning i sig själv, att det var ett stort antal olika läkare var anhängare av olika beslutningsprinciper.

Någon nädde att man helt enkelt kunde vägra risker mot vinster och utan vidare acceptera en risk för att misslyckas, trots att kliniken som sådan sagt, och trots att det var godkänt av en etikkommitté. De ansåg att patienterna utsattes för oömlörliga risker.

Så i denna konferens var det fråga om ett nytt exempel, framkom att den nya medicinen sannolikt utsatte patienterna som normalt var höjningsvärdigt att de skulle riskera i på 500 att dö av en möjlig biffekt av medicinen. Samtidigt var det också fråga om att de skulle riskera i på 500 att dö av en möjlig biffekt av medicinen. Samtidigt var det också fråga om att de skulle riskera i på 500 att dö av en möjlig biffekt av medicinen.

Nåväl och trots allt - Gustava Björklund lyckades skaffa sig en gedigen insikt i kokkonstens grunder och arbetade sig till en civil karriär. Ändå dog hon i knappa omständigheter. Hennes lön, trots yrkeskvaliteterna, tycks ha varit låg. Hon hade också böcker för sin familj. Jag saknar bara en sak i denna fascinerande studie om en av våra mest intressanta kvinnor. Det är att Wahlund till ätterna till det ättan sammanhang.

MATS GELLERFELT

TORBJÖRN TÄNNSÅD

TALAR MÅN OCH KVINNOR OLIKA? VÄRFÖR SKVALLER VI? VÄRFÖR ÄR SOMLIGA SÅ BRA PÅ ATT GRÅLA? PRAT, SKRATT, SKVALLER OCH GRÅL AV VIVEKA ADELSWÄRD

LITLÄSTY och UNDERHÅLLANDE BOK OM DE OSKRIVNA REGLER SOM STYR VÅRT SÄTT ATT SAMTALA. "...givande resonemang om språk och identitet." Göran Johansson, Berättaren "Den här boken tror jag kommer att bli mycket läst." P.O. Östlund, Öc "Finns i alla handlaens capris 197-"

VIVEKA ADELSWÄRD PRAT & SKVALLER och GRÅL

UNDER STRECKET

FORTS FRÅN FÖREG SIDA

en av sina upptäcktsresor i Indonesien hade denne, mellan svårade malariainfektion, med hallucinatorisk skärpa sett alla evolutionsteorins huvuddrag. Han nedtecknade denna vision på tio A 4 och skickade dem till Darwin som han inte kände men beundrade. Darwin drabbades av fullkomlig panik. Han kände att hela hans livsverk låg på det berövas honom. Situationen räddades av hans inflytelserika vänner genom det s k delikata arrangemanget, som innebar att Darwins tidiga utkast från 1842 tillsammans med Wallaces uppsats föredades Linnésällskapet 1858. Den nya mest revolutionerande idén i biologins historia föll som en brandfackla i vattnet. Sällskapets sekreterare konstaterade i årsberättelsen att det gångna verksamhetsåret inte hade innehållit några intressanta nyheter!

T H Huxley var en viktoriansk renässansmänniska, som grundade en släkt av intellektuella stjärnor, varav några blinkar i denna dag. Huxley kom, till skillnad från Darwin och hans närmaste, inte från det välbärgade etablissemanget. Trots sina förskräckliga, vetenskapliga meriter hade han svårt att finna egen försörjning. Fram till mitten av 1800-talet var vetenskap huvudsakligen en sysselsättning för de välbärgade och deras proteger - mycket få betalda, vetenskapliga tjänster existerade. Huxleys liv förändrades 1859, då han mottog Darwins "Origin" för recension i den inflytelserika London Times. Hans privata reaktion var: "Så ytterst korkat av mig att inte ha tänkt på det själv!" Alla var inte lika hänfödda som Huxley och samhällsbevarande element besinnade sitt ansvar

Kulturkonserveriv förfasare ● Bertil Bodén är något så ovanligt som en anarkistisk, kulturskonserveriv grönblåentusiast. Hans författarskap omfattar ett tiotal titlar. Texterna kretsar ofta kring miljöproblemen i Fårö. Inland känner också tidningsartiklar och TV-program material. Bodéns böcker är alltså uppbyggda av ett dokumentsamt eller pseudodokumentärt stoff över vilket författaren reflekterar.

med en utomordentligt självmödet. Han var en fast övertygad om att, förutan hans hjälp skulle mänskligheten inte kunna utvecklas korrekt. Under senare delen av sin liv anställde han därför sekreterare som skulle följa honom överallt, så att ingen av hans oödliga tankar skulle undgå registrering. Fårö gjorde det. Bland hans nästan 200 vetenskapliga publikationer finner vi bl a "Statistisk undersökning om bönsens effektivitet, aritmetisk genom lukt, tre generationer av vanisniga katter, hur man skär en rund tårta enligt vetenskapliga principer".

Galton, som alltid hade svar på allting, tillfrågades vid 70 års ålder varför han inte hade några djupa färger och rynkor i pannan. "Det är enkelt", svarade han "Det är därför att jag aldrig är förblydd".

Ernst Mayr, den moderna evolutionsteorins doyen och tillika vår främste biologieteoretiker, fastsatt att "den darwinistiska evolutionen är den mest fundamentala, intellektuella revolutionen i mänsklighets historia". Hans yngre kollega Richard Dawkins har sagt: "Det är enkelt", svarade han "Det är därför att jag aldrig är förblydd".

EVOLUTIONSTEORIENS VERKLIGA betydelse och innebörd har visat sig märkligt svårt att förmedla, trots att den i 132 år har stått i centrum i vetenskapligt världsbildens centrum och är helt fundamental för människans orientering i verkligheten. Inget annat begrepp av motsvarande betydelse och omfattning har haft lika svårt att stå igenom i undervisningen och det allmänna vetandet. Kanske

ingen till världens även om han samtidigt beklagat sig över Svenska Freds vänsterorientering. Han beskriver det socialdemokratiska förmyndarskicket och dess förtjänst för smälts och människofientlig stadspaniering.

DESSEMELAN FÄR Vi veta hur en stuggare på Fårö vet att tidssig hindrar tunnan bakom örat. Säkert har du för man tar ut sig i Västby vid vinternad då det blåser upp till storm och vad katten tyc-

en om han samtidigt beklagat sig över Svenska Freds vänsterorientering. Han beskriver det socialdemokratiska förmyndarskicket och dess förtjänst för smälts och människofientlig stadspaniering.

DESSEMELAN FÄR Vi veta hur en stuggare på Fårö vet att tidssig hindrar tunnan bakom örat. Säkert har du för man tar ut sig i Västby vid vinternad då det blåser upp till storm och vad katten tyc-

en om han samtidigt beklagat sig över Svenska Freds vänsterorientering. Han beskriver det socialdemokratiska förmyndarskicket och dess förtjänst för smälts och människofientlig stadspaniering.

DESSEMELAN FÄR Vi veta hur en stuggare på Fårö vet att tidssig hindrar tunnan bakom örat. Säkert har du för man tar ut sig i Västby vid vinternad då det blåser upp till storm och vad katten tyc-

en om han samtidigt beklagat sig över Svenska Freds vänsterorientering. Han beskriver det socialdemokratiska förmyndarskicket och dess förtjänst för smälts och människofientlig stadspaniering.

DESSEMELAN FÄR Vi veta hur en stuggare på Fårö vet att tidssig hindrar tunnan bakom örat. Säkert har du för man tar ut sig i Västby vid vinternad då det blåser upp till storm och vad katten tyc-

en om han samtidigt beklagat sig över Svenska Freds vänsterorientering. Han beskriver det socialdemokratiska förmyndarskicket och dess förtjänst för smälts och människofientlig stadspaniering.

Forskare talar fritt ur hjärtat

ANNETTA DYRING: Korsdrag i elfenbenstornet. Personliga betäckelser från 15 forskare. 211 s. Carlsons. Ca 187,-.

● När kända forskare intervjuas i massmedia brukar det oftast vara för att få svar på någon mycket konkret fråga om nya mediciner, arkologiska fynd eller andra nyheter. Det är sällan de presenteras i helfigur och får tillfälle att tala om de teorier och den forskningsarbete som i regel utgör det mesta av deras liv. När det exempel gås sker i till exempel i nobelprissammanhang - är intervjuerna ofta onödigt världsfulla och samtidigt intetsägande, eftersom rapporten sällan vet tillräckligt om ämnet för att kunna ställa de rätta frågorna.

Det är därför en utmärkt idé att göra en intervjuserie där framstående representanter för olika forskningsområden får tillfälle att tala fritt ur hjärtat. Annetta Dyring borde också vara en kompetent intervjuare, eftersom hon länge varit verksam som vetenskapssamfundare och informationsansvarig vid Uppsala universitet och ledare för det statligt finansierade informationsverksamheten vid (den numera nedlaggningshotade) Forskningsrådsnämnden.

DE FÖRSKARE HON VALT att intervjuas är också de flesta fall spännande personligheter som borde ha mycket att berätta: förforskaren Wilhelm Agrell, historikern Gunnar Eriksson, psykiater Marianne Frankenhäuser,

kyvnhistorikern Yvonne Hirvonen, medicinen och författaren Lars Gyllenstein, den amerikanske nobelprisbelagda fysikern Leon M Lederman, den italienska nobelpristagaren i medicin Rita Levi Montalcini och flera.

Ändå har det här blivit en forskningskräftig träsk bok, och detta huvudsakligen av två skäl. Det första och viktigaste är att den aldrig går in på några egentliga forskningsproblemen. Den andra skälet är att den inte innehåller några tydliga bild av de intervjuades personligheter. De förblir diffusa och konturlösa, eftersom intervjuerna inte ansett sig kompetent att ta upp sådana frågor eller också anser att de är alltför svåra att besvara för läsaren.

DET ANDRA SKÅLET till bokens tråkighet är att den heller ger någon tydlig bild av de intervjuades personligheter. De förblir diffusa och konturlösa, eftersom intervjuerna inte ansett sig kompetent att ta upp sådana frågor eller också anser att de är alltför svåra att besvara för läsaren.

SVANTE FOLIN är författare och kritiker. Svd 92.02.19